

Egy értelmezési lehetőség

Sütő András: *Advent a Hargitán drámájának motívumrendszere*

A színdarabban való többszöri előfordulása után az olvasó/néző értelmezni próbálja a Nagy Romlás motívumot. Berkes Erzsébet szerint a néző érzi, hogy a darab folyamán manipulálják. (1) Egyvalamiről beszélnek a színpadon, és másvalamire gondolnak. S a néző is hajlik arra, hogy másvalamire gondoljon. A Nagy Romlás szimbolikus motívum jelentése sokrétű, s e jelentési telítettségéből próbálok most megragadni valamennyit.

Berkes Erzsébet megpróbálta lokalizálni e fogalmat: „A földrajz ugyan *Fertőtető, Kakukkhegy* néven jegyzi a hegyvonulat csúcsait, a hógörgeteget azonban *rontásnak* is nevezik.” Íme egy etimológiai, jelentéstani rokonításon alapuló megközelítés. Sütő András viszont így nyilatkozik róla: „A madarasi csúcstól északra esik – mert alacsonyabb is – a titokzatos *Kicsi Romlás*. Színjátékomban törvényszerűleg kívánczolt melléje a Nagy Romlás is. A képzeletbeli.” (2) A továbbiakban pedig így folytatja: „Ami pedig a Nagy Romlást illeti: ne keressétek a térképen. Mert az bennünk van. S a régi természet szerint, mivel romlásból a kicsire mindig csak nagyobb jön, sohasem kisebb.” (3) E gondolattársítás után Sütő értelmezési javaslattal is él: „Emberi létünk lavinaveszedelmeit – ha megpróbáltuk is csönddel csitítani – el nem kerülhettük. Mert akárhogy helyezkedtünk is: mindig alattuk maradtunk, ha egyszer oda rendelt a sors. Békésebb nyughelyet keresve elvándorolhat a madár, a kárpáti gímszarvas, szélfúttá magvainak útján még a gyökeres fa is, ám kegyes-kegyetlen szülőföldjét lélekcsonkulás nélkül az ember el nem hagyhatja.” (4)

Ezen értelmező sorok, akár egy összefoglaló tanulság ütik szíven az olvasót: evvel magyarázható a Bódi Vencel tíz évig tartó haragja idegenbe szakadt, nem anyanyelvi környezetet vállaló lánya iránt, a nyelvromlást – pusztulást – választó szerelmes Mária iránt. Nyelvromlás? Íme egy visszautalás: Sütő Andrásnak *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregényében a gyermekszeparációs kísérletet végző *II. Henrik* császár példája félelmetes. *Salimbene* atya szerint a kísérleti gyermekek behaltak a szótlanságba, a szóínségbe a néma dajkák mellett. *Darwin* szerint az újrakezdés félelmetes útját választották: visszatértek az ősi kezdethez, a majomnyelvhez. (5) Kevésbé félelmetes, inkább fájdalmas kicsengésű az *Anyám könnyű álmot ígér* című regényében a mezőségi falvak nyelvromlásának felismerése, számbavétele. A gyermek Sütő András rádöbbenése, hogy *Arany Toldija* a nyelv rengetegének „valódi zúgása”, s a környezete által beszélt nyelv csak koldulni járhat e káprázatos gazdagsághoz, mely a *Szenci Molnár Albert, Arany János, Tamási Aron* nyelvi igényességével szólal meg. Az *Anyám...-ban* Sütő F. bátyját idézi. Döbbenetes a hatás: az *Ómagyar Mária-siralom* affrikátái hangzanak, melyeket a moldvai csángóhoz hasonlóan nem érintett a nyelvfejlődési palatalizáció, s a nyelvújítás elmaradván, a foghíjakat román szavak töltik ki: „Jött a procesz a tribunáltól, nagyon megbúsultam, enni se adtam a kucsának, csak ugatott a szpurkát éhes dzsomorral.” (6) A nyelvi romlás Sütő mindig visszatérő, fájdalmas témája. *Sikaszoí fenyőforgácsok* című kötetének *Újabb kölcsönszavainkról* című írásában is visszanyúl e témához. (7)

A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában a romlik szócikkely a ront szót is tartalmazza, jelezve e két szó etimológiai együvértartozását. A romlik, melyre írásos előfordulás már a 13. századból van, többjelentésű szó. A szótárában felsorakoztatott tíz jelentést Sütő András szóalkotása szinte mind tartalmazza: 1. 'leomlik, beomlik'; 2. 'erkölcsileg lezüllik, hanyatlik/ tekintélyben, hatalomban stb. alábszáll, gyengül'; 3. 'elpusztul, tönkremegy/ elenyészik, elmúlik'; 4. 'törik, zúzódik/ szétmállik, porlad, széjjelhasadozik/ kopik'; 5. 'megbetegedik'; 6. 'kedvezőtlenebbé válik/ rossz irányban változik, rosszra fordul'; 7. 'penészedik, rothad/ erjed, poshad'; 8. 'értékéből veszít, értékét veszti'; 9. ügyel-bajjal bevergődik valahová, kivergődik valahonnan'; 10. 'lesoványodik'.

Sütő András drámájában a Nagy Romlás szó szinte végigjátszik e jelentéseken. Megszorítás tán csak a 10. jelentésre vonatkozatható: áttűnik, áttevődik a 'lesoványodás' az 'öregedés' jelentése Árvai Réka személyére, akit a büntudat, a fájdalom nem ereszt el húsz évig a Nagy Romlás tájékáról.

'Lavina, hógörgeteg' értelemben már az 1. pontban feltűnik a valós, tényleges jelentés: 'omlik'. A székely nyelvjárások – akárcsak a régi nyelv – gyakran használják ma is a ront szót az ont, a romlik szót pedig az omlik helyett (lerontja a házat, ránk romlik a magasság). Nem céлом nyelvészeti tanulmány írása, mégis szükségesnek láttam e nyelvészeti kitekintést, hogy értelmezni tudjuk már elfeledett, s élő jelentéseiben e szót.

Utolsó nyelvészkedő állomás a ront szó jelentéseinek számbavétele: 1. 'tönkretesz, elpusztít/ rombol, romba dönt'; 2. 'zaklat, bántalmaz/ szidalmaz'; 3. 'erkölcsileg zülleszt/ hatalmában, tekintélyében gyengít'; 4. 'valakitől valakit, valamit eltávolít, elhárít, elidegenít'; 5. 'szüzességet elvesz/ szüzességétől megfoszt'; 6. 'tör, összezúz/ porhanyít'; 7. 'cáfol'; 8. 'egyezséget, törvényt, ünnepet stb. szeg'; 9. 'fegyvert, egyéb tárgyat valakinek a testébe vág'; 10. 'házat, boltot feltör, kifoszt/ tárgyakat felfogat, helyükről kidobál'; 11. testrészt a felületén horzsolással, nyomással feltör, kisebesít'; 12. 'tép, szagat/ koptat, elhasznál'; 13. 'hirtelen megjelenik valahol, előjön valahonnan, megy, lendül, lódul valahová'; 14. 'bűvöléssel-bájjalással, boszorkánysággal betegé tesz'; 15. 'földet feltör, felszánt'; 16. 'történést, állapotot, körülményeket rosszra fordít, kedvezőtlen irányba terel'; 17. 'értékteleenbbé, kevésbé élvezhetővé vagy használhatatlanná tesz'; 18. 'valakinek a szavába belevág/ valakinek a szándékát, tervét meghiúsítja, akadályozólag közbelép'; 19. 'fölaprít, fölvág'; 20. 'fölvált forintot.

Ha számbavesszük e hosszú jelentéssort, feltűnik néhány helyen a jelentésbeli egyezés a romlik-ront szavak között, a különbség nyilván csak a ront szó faktitív (műveltető) módjában áll a romlik cselekvő módjával szemben. A ront ige mégis hat jelentéssel gazdagabb, s így néhány megszorítást kell alkalmazni a Sütő András szóalkotására való vonatkoztatásában. Ily módon kizárható a 'zaklat/ bántalmaz/ szidalmaz' jelentés – vagy csak áttételesen vehető fel az értelmező jelentéssorba –; hasonlóan a 'testileg bántalmaz', valamint a 'fölaprít' és a 'pénzt felvált' jelentések is. Igen pregnáns viszont a mi szempontunkból a bájjalásra, boszorkányságra utaló jelentés, mely a Réka alakjával szorosan összefonódik. Az Arany-balladát asszociáló 'ünneprontás' is jelentős a mű szempontjából: címértelmező, mondanivalót összefoglaló funkciójú. *Berkes Erzsébetet* idézve: „a Hargitán örök az advent, de sohasincs karácsony, s a megváltás teljesen elmarad.”

*Sütő András drámájában
a Nagy Romlás szó szinte
végigjátszik e jelentéseken.
Megszorítás tán csak
a 10. jelentésre vonatkozatható:
áttűnik, áttevődik
a 'lesoványodás' az 'öregedés'
jelentése Árvai Réka személyére,
akit a büntudat, a fájdalom
nem ereszt el húsz évig
a Nagy Romlás tájékáról.*

Vizsgáljuk meg az irodalom berkeibe visszatérve a Nagy Romlást. Nagybetűs, akár az *Ady-szimbólumok*. Szinte magától adódik az *Új s új lovat* című vers Nagy Nyílára utaló képzettársítás. („A Nagy Nyíl kilövi alóla / Kegyelmed egy-egy szép lovát...”; „A Nagy Nyíl az újtját gyszabta / S akit a Nagy Nyíl útja bánt, / Hadd, óh, Uram, szépülten futni / Megérkezett gyanánt.”)

Ha szimbólum, akkor tartózkodjunk talán a lefordításától: a Nagy Nyíl értelmezéséről is sokat írtak már, azonosították Sorssal, Végzettel, Balszerencséjével és Hatalommal, de Ady biztosan mindegyik jelentést figyelembe véve egyiknél sem állapodott meg. Hogy Sütő Nagy Romlása esetében e paradoxont, tehát az értelmezés lehetetlenségét feloldjuk, adjunk – a műimmanencia szabályát figyelembe véve – legalább a képzettársításnak szabadságot. Vizsgáljuk meg a drámán belüli előfordulási helyeket:

1. Az első részben már rögtön a szerzői utasításban megjelenik: „Bódi Vencel boronaháza a Hargitán, a Kicsi Romlás nevű szurdok fejenél.” (9) Tehát ez az a vízmosásos szakadék, amely feltérképezhető a valóságban. „A ház sarkától kezdődőleg jobb oldalt szédítő sziklahasadék: a Nagy Romlás, ugyancsak hóval borítottan Aki bal oldalról jön: a Kicsi Romlás kaptató ösvényén jut a ház bejáratához. Amikor a függöny fölmege, Csudalátó Dániel és Bódi Vencel a Kicsi Romlás kaptató ösvényén igyeckszik a ház bejáratához...” (10) Íme a megrajzolt kulissza, és emberek is mozognak már a színpadon. A Kicsi Romlás járható, a Nagy Romlás olyan, akár a pokol tornáca. A boronaház létezése az elemekkel dacoló emberi vakmerőség jelképe. Dacos ellenkezés a természet vas-törvényeivel. A helyzetkép a veszélyen túlmutatva is jelképes: emberi lét szűken behatárolt korlátok között. Az ember itt úgy él, akár a havasi gyopár. S a dráma itt az abszurd/abszurdoidba játszik át: lehet-e az emberi léte ennél lehetetlenebb helyre lokalizálni, lehet-e az emberi életeret jobban beszűkíteni, mint erre a Bódi Vencel által maga lakott boronaházra?

Beszűkítettség, lefokozottság, veszélyeztetettség. A házhoz feljutni életveszélyes úton lehet (a Kicsi Romlás mentén), s onnan pedig nincs tovább: ott tátong a Nagy Romlás szakadéka.

2. Vajon milyen messze van egy emberlakta helység? A választ Csudalátó Dániel adja meg, útítársát figyelmeztetve egyben: „Kétórányi járásra vagyunk a falutól, közöttünk csak az Isten és a Nagy Romlás, köröttünk csupa vadon és farkasordítás...” (11) Az emberek oly messze vannak, hogy a természet őselemei közt már csak az Isten és az Istenrel párba állított elemi rossz, a Sátánt sugalló Nagy Romlás uralkodik. Ily módon felfogható uralkodónak, hatalomnak, negatív erőnek. A természeti környezet is ezt a képzettársítást indukálja: *A magyar Ugaron* tája tűnik föl képzeletünkben: az „elvadult táj”, a „vad mező”, „vad indák”, melyekre a vadon szó is utal. A farkasordítás meg a téli táj folytán *Petőfi Farkasok dala* című verse villan fel.

3. Majd ismét Adyt idézi a következő kép: „...látván őket, megfagy bennem a vér, mert a Nagy Romlás peremén sétálnak!” (12) A felfokozott veszélyeztetettségnek az emberi érintkezés, együttlét szab végzetes határt. A megsemmisülést, a zuhanást sugallják e sorok, akár Ady verse: „Vad szirttetőn mi ketten / Allunk árván, meredten, / Allunk összetapadtan, / Nincs jajunk, könnyünk, szavunk: / Egy ingás és zuhanunk” (*Vad szirttetőn*). A jajtalanság, könnytelenség, szótlanság veszélyesen kísért a Sütő-drámában is: az emberi lét egyetlen lehetséges, megengedett formájaként.

4. Ismét tovább bővül a jelentés egy népmesére emlékeztető árnyalattal: a népmesei hármassfordulatos próbatételek során gyakran találkozzunk meg-nem-szólalási próbával. *Andersen Kis habléánya* csodálatos szirén-hangját adja cserébe, hogy emberi lény lehessen belőle; s a némasága alóli feloldozás csak szerelme – aki miatt mindezen szenvedést vállalta – meggyilkolásával lehetséges. S ha a szólás és látás érzetét egymásba olvasztjuk, hasonló „próbatétel”-l találkozzunk *Mózes I. könyvében*: a Lótót Sodomából kimenekítő angyalok parancsa szerint a menekülőknél nem volt szabad hátranézni a pusztu-

ló városra. „És hátra tekint az ő felesége, és sóbálvánnyá lön” (Mózes, I. 19:26). A bibliai képzettársítás így módon válik érthetővé: „Vigyázz, hogy mész el a Nagy Romlás alatt. Ha maga az Isten szólít, neki se válaszolj – mondja Bódi. – Mert ő is csak próbát tesz velünk. Melyikünk ahogy kinyitja a száját, ereszti ránk a suvadást.” (13)

5. A következő oldalakon a búcsúzó Mária emlékképe jelenül meg: „Isten áldja. Ne féltsen engemet. A Nagy Romlás alatt szép csendben fogok elmenni, ahogy tanított, édesapám. Fűszál hegyén, ha lenne még fűszál a jégösvényeken...” (14) A csend, a kényszerű hallgatás léttörvény. A gyerekek is e léttörvényhez igazodnak, ebben a kényszerállapotban nevelkednek. A törvény megszegése magával a megsemmisüléssel egyenértékű. A szituáció antonímája, mely pontosan az el-nem-hallgatás kényszerűsége folytán asszociálódik, a *Jó Csönd-herceg előtt* helyzetképe: „Holdfény alatt járom az erdőt. / Vacog a fogam s fütyörészek. / ... Óh, jaj nekem, ha elnémulnék / vagy fölbámulnék, föl a Holdra: / Egy jajgatás, egy roppanás. / Jó Csönd-herceg / Nagyt lépne és eltiporna.”

6. Vencel bácsi borongó homloka, „akár a Nagy Romlás” – mondja Réka. (15) A kifejtett főnévi metafora a zord, zimankós téli tájhoz hasonlít egy lelkiállapotot. Az érzelm kifejeződése az összeráncolt homlokon: érzelmi állapot megjelenítése testrész megnevezésével – szinekdoché (pars pro toto).

7. A boronaházba érkező Rékát e kérdéssel fogadja Bódi: „Azt mondd meg inkább, hogy jöttél te föl egyedül a Nagy Romlás völgyén?” Réka válasza: „Nagy bátran, de telve minden pillanatban ijedelemmel.” (16) A veszedelem túlélése, a lehetetlen legyőzése az egyetlen fennmaradási lehetőség. A kérdésre adott válasz a ritmikai és tartalmi hasonlóság folytán *Vörösmarty* lüktető sorait idézi: „Mefogyva bár, de törve nem” (Szózat).

8. A lefokozott lét törvényei az érzelmi megnyilvánulásokat is kiirtották: „Lépted ne döndüljön a Nagy Romlás alatt, és szíved ne konduljon az örömtől, hogy várlak” (17) – figyelmezteti Réka Gábort, s parádézik a hangutánzó szavakkal, mintegy előre kárpótolva magát a csendháborítási tilalomért, mely majd Gáborra nehezedik.

9. A következőkben a Nagy Romlás egy metafora része ismét: a folyton felidézett gyermekkor, a múltba tekintés veszedelmes is lehet: „Ahogyan te ragadsz meg folyton a gyermekkor szakadékában, akár a Nagy Romlás aljában.” (18) A szerző anticipálja, előre sejteti a veszedelmet: a múltidézés, -hánytorgatás lesz a bonyodalom kiváltóoka.

10. A múlt kárhóztatható ilyenképpen. Réka megátkozta az emlékeket: „Mindennek az emléke vesszen a Nagy Romlásba, kerüljön mindörökre hó alá, lepje be vastagon a feledés!” (19) Akár egy ráolvasás, úgy hatnak az ismétlődő, a gondolatritmus folytán egymásra tonyosuló sorok. A Nagy Romlás a feledés szakadéka immár – metafora formájában.

11. A feledés lehet jótékony hatású is, mint a szépen pilinkéző porkahó. Gábor egy személyben plébános is, a menyegzői misét överetű szakrális nyelven celebrálja: „Atyámfiai! Zetelaki Gábor és Árvai Réka ez máj betlehemes napon eljegyezték egymást, miáltal is a házasság szakramentumát kívánják betölteni. Legyetek tanúi magatok is az én tanúságomnak: aki keresi, megtalálja a másikat, még ha befűjták is a régi ösvényeit a Nagy Romlás porkahavai.” (20) Hasonló esketési szöveget hiába is keresnénk bármilyen liturgiában. Csúpan a házasság szentségének említésével emlékeztet e szöveg egyházi esküvői szertartásra. Az írói fikció a mese világába visz e helyen: a hűség és szeretet elnyeri jutalmát, a jó elgyőzi a gonoszt még akkor is, ha az a gonosz a Nagy Romlás maga. – „Keressetek és találtok kérjétek és megadatik néktek” – sugallják Gábor szavai (Lukács *evangéliuma*, Jézus példabeszédei).

12. Mint palackba zárt dzsinn, megidézésre előtermő rossz szellem, úgy tűnik fel a továbbiakban a Nagy Romlás. „Mondd! Vagy akkorát kiáltok, hogy betemet mindkettőnket a Nagy Romlás” (21) vonja felelősségre Gábor Rékát.

A Nagy Romlás büntető-bűnhődtető szerepköre kitágul.

A betemet szó pedig a *Vörösmarty Előszavának* jeges félelmetességét sugallja: „Most tél van és csend és hó és halál.” De a jótékony hótakaró csírázni készülő magvakat is me-

lengethet: „Most tél van, s szegény mag-magam / Megnémitva és behavazva / Rendeltetés hitével / Örzöm meg tavaszra, / Igazimnak sarjadásáig” (Ady: *Mag hó alatt*).

13. A megidézett rossz szellem feltámad, s a veszélyérzet fenyegetővé válok. Réka a bibliai Éva hangján könyörög párnának: „Gábor! Gábor! Ne válj gyilkossá! Ne szakaszdránk a Nagy Romást!” (22) Akár az Isten haragja vagy a *Káin és Ábelben* a Úr hangja, úgy fenyeget a Nagy Romlás.

14. A Káin-motívum, a gyilkosságra kényszerült fivér Gábor szerepében kísért. Gábor alakja ekkor meghasonlik, mint ahogy az elemi jó és gonosz együtt él, majd kettéválik az emberben: Gábor – Stég Antalban egymással harcolnak az elemi erők. A megbocsátásra való képtelenség, mint köztes harmadik, öngyilkosságba sodorja Zetelaki Gábort. „Kirohan a házból, majd eltűnik a Nagy Romlás felé vezető ösvényen. ... Halk, majd fokozatosan erősödő hősuvadás, majd a Nagy Romlás hőtömegeinek moraja.” (23) Isten haragja, mely a dráma elején távoli hősuvadásként hallatta hangját, (24) rászakadt Gáborra.

15. „Csudalató Dániel óvatosan a sapkájába köhög, miközben távolról farkasordítás hallik” (25) így szólt a dráma elején a szerzői utasítás. A farkas hangja itt, akár a Káin és Ábelben az oroszlánüvöltés, egy transzcendentális lény jelenlétére figyelmeztet.

16. Az örök megkísértés-jelenet, akár a *Bibliában*, vagy akár Sütő korábbi drámaiban, itt is megismétlődik, korábban Éva-Arabella, itt pedig Réka alakjában. A Gábor öngyilkosságának/megöletésének színhelyére érkező Bódi – „Elindul a Nagy Romlás felé” (26) – már csak a vele szembejövő, fájdalomában magára kegyetlen vezeklést mérő Rékát találja:

17. „Gábort, amíg élek, a Nagy Romlás alatt keresni fogom! Jöjjön, keressük meg.” (27) Sziszüphosz – Kőműves Kelemen feladatát rója magára Réka, hiszen

18. „nincs annyi tavasz, hogy azt a havat, ami reá zúdult” (28) el lehetne hordani. Az eljátszott boldogság motívuma ismét Káin alakját idézi: az Éden elvesztésébe való bele nem nyugvás, Hebron völgyének ismételt megközelítése, a gyilkos szikla újból és újból való megmászása, s a Paradicsomba való bepillantás röpke öröme – e kísérletezés jogát Réka is fenntartja, akár *Milton* vagy *Sarkadi Imre* hősei.

19. A dráma második felében tovább gazdagítja Sütő a Nagy Romlás fogalmi körét. Variációkban is eljátszik vele: „Rontó kéz nélkül nem boldogul a rontás” (29) – mondja Dániel. Szél fúvatlan nem indul – tartja a közmondás. „A bűn pedig az ajtó előtt leselkedik, és reád van vágódása” (Mózes, I. 4:7) – tanítja a *Biblia*.

20. A Kőműves Kelemen-motívum átcsap a balladai Ágnes asszony vezeklő önpusztításába: „Odalent a vezeklők közt láttál-e oly keserveset, mint az Árvai Rékáé? – kérdi Bódi Dánieltől, védelmébe véve Rékát. – Neked is véres a körmöd a sok keresésétől, de Réka náladnál is több havat mozcgatott meg húsz év alatt a Nagy Romlás aljában! A tavaszok nem szakasztottak fel annyi havat, mint az a szerencsétlen asszony a pusztára két kezével.” (30) De van-e értelme a vezeklésnek? Van-e célja?

21. A gyermekelragadó, a szülőket árvaságra kárhóztató idegenség azonos lesz a Nagy Romlással: „A gyermekeinket elviszi rendre az Omlás és a Tenger” – panasolja Dániel, akárcsak Sütő András immár közvetítő szereplő nélkül, a személyes konfesszió hangján az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéjének 1990-es kiadásában, a borító fül-lapján: „Azt gondoltam, hogy unokák és nagyszülők egymás szeme láttára fogják itt le-élni az életüket. Nem így történt. Reményünk s aggodalmunk is kétfelé szakadt. Az időnek krisztustövisein fennakadva nézelődnek gyermekeik s unokáik utána az öregek. Viszi őket a sorsuk egyfelé, s jajong a búcsúzó szívekben az emlék másfelé: Az elmúltak irányába, ahol még szó szerinti értelme volt az egyívé tartozásnak.” (31)

Mindegy az, hogy a fiatal hajtások merre szakadnak: az Omlásba vagy a Tenger felé, ahová ma is sok székely lány megy a pénz csábításában – az eredmény ugyanaz: a „kacsacsőrű emlős fél-állapota” (32). Ők azok, akik számára, hazamenőben, a lelkükön ejtett csorba kiköszörülésének lehetősége már nem adatik meg: „Kik a nyelvüket kifordították és újrászabatták, vasaltatták, lefekvés előtt ne felejtsek el azt kipórolni. Hölgyek előnyben.” (33)

22. Ha eddig megfosztó-elragadó hatalmát gyakorolta a Nagy Romlás, most fellép az inkvizítor szerepében is: „Ha némán mész el a Nagy Romlás alatt, akkor is betemet téged az Úr fehér haragja. Mert üvöltő farkascorda minden gondolatod. Ember! Hol tudsz te most hazamenni?” (34) Felügyelő hatalom, mely az emberi gondolatot is vizsgálja, s ha valamely gondolat eretneknek találta jön a megtorlás. A hó újabb metaforája az „Úr fehér haragja” (színazonosságon alapuló szinekdoché). A büntető hatalom a Nagy Romlást választja büntetőeszközzül. Jó lenne tán kiengesztelni őt? Lelkünkre erőltetett meg- és belenyugvással?

23. „Rebegjünk hálát tán a Nagy Romlásnak?” – veti fel e gondolatot Bódi. (35) De hiszen a megnyugvás már maga a halál! Ezért nem nyughatik Réka sem. Örök keresés és örök várakozás az élete.

24. „Nekivágtál egyedül a Nagy Romlásnak?” – kérdi tőle Bódi. A Hebron völgyét megközelítő Káin állhatatosságával magyarázza Réka a kívülálló számára már-már értelmét veszített cselekvésének indítóokát:

25. „Fúvogatom. Melengetem a jégdarabot. Kiszedek egy-egy darabot a Nagy Romlásból. Így aztán mindig kisebb lesz. Csak élnék annyit, hogy az egészet megolvasszam.” (36)

26. A mitológiai sodrú buzgalom törvényszerűen meghozza a maga gyümölcsét: a jégdarabból kiolvad a Gábor jegygyűrűje. „A Gábor gyűrűje! ... Réka van belevésve! Gábornak az ujján volt. A jégdarabban benne volt! Vencel bácsi! A jégdarabot itt vettem föl! A Nagy Romlás alatt a ház végében!” (37)

27. A fákyás kántálóknak a komolyság mezejét kell magukra öltetniök, amikor a Gábor keresésére indulva az ősi rosszhoz közelednek: „Emberek! Jó emberek! Tegyétek le most az örömhírt! Oda menjünk, a Nagy Romlás permére!” (38)

28. Akár az ördöngös ember, akit Isten nevével nem lehet megközelíteni, úgy tartja távol magától a Nagy Romlás a megszületett karcsonyi gyermek híret. „A Nagy Romlás permét kutassátok, emberek!” (39)

29. „A fákyás kántálók csapata énekleve vonul a Nagy Romlás felé”, (40) s mintegy védőpajzsul tartják maguk elé az éneket: *Luther Márton* is így emelte „erős várát”, az istenhitét az „ős ellenség”, az „ősi rossz” ellen (*Református énekeskönyv*, 390. ének).

30. A Nagy Romlás mellől előkerülő gyűrű az öröknek ígérkező advent végét jelzi. A várakozás izgalma imára fakasztja Rékát és Bódit. Réka a könyörgő szavak imádságát rebegi, Bódi a dacos, Istennel berzenkedő, Istentől sorsát számonkérő ember fohászatát mondja: „A kiáltás hangján kellene szólnunk az elveszettekhez, Te pedig a hallgatás parancsával sújtasz bennünket. Fölibénk emelte a Nagy Romlás hótornyait, hogy alattuk a suttogásunk is félelmet keltsen a szívünkben.” (41) A dráma itt politikummal kezd telítődni, mely a következőkben kifejlik: az ima Bódi ajkain a hatalom elleni szóemelés, a hallgatásra kényszerítő diktatúra elleni kiáltás. A belenyugvás árnyalata viszont, mely mint flagellum deit fogadja az idegen hatalom által kiszabott szenvedést (*Farkas András: Az sidó és az magyar népről*), hiányzik ebből az imából. Az ima „a hallgatás kötelessége”-nek elvételéért esd, akár Krisztus az Olajfák hegyén: „Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár...” – de a könyörgés második része elmarad: „...mindazonáltal ne úgy legyen a mint én akarom, hanem a mint Te” (Máté, 26:39).

*Mindegy az, hogy a fiatal
hajtások merre szakadnak:
az Omlásba vagy a Tenger felé,
ahová ma is sok székelő lány
megy a pénz csábításában
... az eredmény ugyanaz:
a „kacsacsőrű emlős fél-állapota”.
Ők azok, akik számára,
hazamenőben, a lelkükön ejtett
csorba kiköszörülésének
lehetősége már nem adatik meg:
„Kik a nyelvüket kifordították és
újraszabatták, vasaltatták,
lefekvés előtt ne felejtsek el azt
kiporolni. Hölgyek előnyben.”*

31. A megfogyatkozott kisebbségben az osztozkodás is megbocsáthatatlan és végzetes. „Egymáséi legyünk, ember! Különbön rendre temet el mindannyiunkat a Romlás!” (42) A szétzüllesztő erő ellen csak összefogással, az összetartás erősítésével lehet védekezni. A megbocsátani nem tudás, a másiktól való elfordulás szintén megengedhetetlen.

32. A Rékát átkozó, kárhóztató Dániel szavait megelégedik kántáló betlehemesek, hiszen a Nagy Romlás a lelkükben kevélyeket is bünteti: „Ne játssz az életünkkel, te megháborodott ember! Reánk szakasztnád újból a Nagy Romlást.” (43)

33. A következőkben nem merik, nem akarják megnevezni a Nagy Romlást, akár egy totemállatot, hiszen ereje varázslatos: akit elragadott, az megőrzi ifjúságát. „Veled ott... megállt az idő. Hozzám nem volt kegyes. Az ő kezében éltünk itt fenn.” (44) Az ott és itt szembeállítás szintén két ellentétes erőre utal: „az ő keze” – Isten keze, mely kegyelmet nem gyakorolva elhozta Réka számára az öregséget. Gábor ott fiatal maradt – valami démoni erő folytán kimaradt az emberi-isteni törvény hatásköréből.

34. A múlt bűne rontó erőként kúszik ki a szakadékból. Gáborral együtt életre kel önkéntelenül a „hajdani”, a „valamikor”: „Már megint a múlt. Az elmúlt. A nagy Semmi, a nagy Szakadékbán!” (45) A bűn meg nem nevezése, eufémizmussal való megkerülése – totemállathoz hasonló módon – védekezés annak rontó ereje ellen. Sámánisztikus mozzanat: a szó megigéző, rontó hatalmában való hit. Életre kelt-e Gábor csakugyan, vagy csupán apjához hasonlóan „feltámadott”? Ő az, vagy csak a lelke tért vissza? Kicsoda ő, hogy két halál is kijár számára? „Romolhatatlan ember”-nek nevezi őt Réka, márpedig akkor feltámadott! Pál apostol ugyanis így szól az emberi feltámadásról: „Elvettetik romlandóságban, feltámasztatik romolhatatlanságban” (*Korintus*, I. 15:42). (*A Pompás Gedeonban* is ezen igehellyel temet a református pap.) Csakhogy a feltámadottak jámborságának jegye elmaradt Gáborról: „Kivezted őt a jég alól, de látom, Uram, hóval fújtad be a szívéhez visszavezető utakat.” (46) Egy feltámadott ember szívében – úgy tűnik – nincs élő számára hely. Az örök ifjúságról szóló népmesék ásó-kapa-nagyharangboldogsága itt elmarad. S a kedvesét életre lehelő Ízisz (47) nem nyeri el jutalmát.

35. A feltámadott Gáborban nem halt meg az „óember” (*Biblia. Új testamentum*). Stég Antal is előkerül vele a jégsírból. „Stég Antal nem halt meg!” (48) Föltűnik, átvéve a Nagy Romlás megrontó szerepét. „Isten sem segíti az effajta feltámadást” (49) – a Tamási Áron *Rendes feltámadásához* hasonlóan. Gábor ellen „hergei” Stég Antalt, aki „azt mondta: jég alatt voltál mostanáig, ő majd a föld alá teszen”. (50) A pusztító erő átlényegül: látszólag emberbe költözik. De valójában létezik-e Stég Antal? Vagy csupán tudathasadásos fél-éne Gábornak? – Ő a gonosz ellenpólus.

36. Politikai mondanivaló fogalmazódik meg ismét: „Felügyelőnk folytatólag a Nagy Romlás.” (51) Úgy tűnik, Isten levette kezét az olyan emberekről, akikre először csodáit pazarolta, majd akiket meglátogatott és földre sújtott. Befejezte a velük való „kísérletezést”.

37. A két ellenpólus már csak a halálban válhat eggyé. „Jól van, Stég Antal. Ha azt akarod, hogy mi ketten is szót váltsunk: löjél csak! Löjél, hogy mindkettőnket eltemessen végleg a Nagy Romlás.” (52) De Stég Antal magával viszi a Romlásba másik énjét is.

38. KISRÉKA felnő, s szüleit figyelmezteti, hogy most már ő is helyet kér a világban. Nem hiszi, hogy anyja szerelme meg az ő kántálását percc helyett csókkal jutalmazó Zetelaki Gábor egyazon személy lenne. Játékos párbeszédük komorra fordul: „Zetelaki Gábor vagyok – mutatkozik be neki Gábor. – Mint az a másik, akit elvitt a Nagy Romlás?” (53) – kérdi KISRÉKA. A történetet ugyanis ő is ismeri, s ez téveszti meg végzetesen Gábort: szerelmét meg annak lányát ugyanazon személynek véli.

39. E tévedéshez babonás hite is hozzásegíti: „KISRÉKA, nagy Réka, Kicsi Romlás, Nagy Romlás!” (54) Mint bűbajos ráolvasás, a gondolatritmus erejével kattognak, alliterálnak e nevek. Rávezetnek az azonosításra: KISRÉKA = Kicsi Romlás, nagy Réka = Nagy Romlás. Vajon bűbáj, boszorkányság, gonoszság-e a létük?

40. Nem jött segítségül a feledés gyógyírjával a Nagy Romlás, hiába könyörögte Gábor: „Ami volt, jégbe fagyjon! Temesse el a Nagy Romlás véglegesen!” (55) Kisréka léte lehetetlenné teszi a feledést: „...sohasem felejttem” – mondja Gábor. (56) S a sors – mint hajdan fölényes oktatásával Kálvin Szervét Mihályt („Meghal, aki nem tud felejtetni” – Sütő András: *Csillag a máglyán*), halálba küldi nagy Rékát, Gábort. A halál itt nem lassan égő máglya formájában jön a felejtetni nem tudóért, hanem épp annak ellentétéként: gyors, jeges omlással:

41. Gábor „eltűnik a Nagy Romlás felé vezető ösvényen a hónap omlásába”. (57) A romlás-omlás egyezés itt teljesedik ki. Kisréka riadt kérésére, hogy „Keressük meg őket!”, (58) a szerző a dráma első változatában Bódival mondatja el a Romlás valóságos jelentéseit:

42. „Több csodára már nincsen reményünk. Ha lenne is: a reá való alkalmatlanságunk immár teljességgel megmutatkozott. Elhúzódnak közelünkbe a csodák, édes lányom, le a szárnyas hófajdokkal együtt, amelyek nem nyughatnak már az emberi beszédűtől. És ettől a mienktől, amit megnyomorított Kicsi Romlás és Nagy Romlás, kiáltásemlék és földön kúszó suttogás: kiváltképpen messzire menekül minden, ami javunkra lehetne. Ragyogtasd a könnyed, gyermek, a bánatunkat engedjük szabadjárá. Így legalább hangtalanul, miként a szivárgás.” (59)

A kommentár szinte felesleges ide: a kegyvesztett állapotban már az Isten sem segít. Ha nyelvünkön a rontás/romlás, immár Isten is elfordul tőlünk.

43. E retorikus erejű értelmezés törvényszerűen a teljes összeomlást indukálja az első drámaváltozatban. A jégcsapok megszólalnak, a jégmadárdallamot fájdalmas székeley népdal követi:

„Mikor Csíkból elindultam, jaj,
szíнем se volt, úgy búsultam, jaj!”

A forténál a Nagy Romlás Bódi házát is elsöpri. A romok felett a dal *pianissimó*ban folytatódik:

„De én még enni sem tudtam,
szegény Csíkot úgy sirattam, jaj.” (60)

A második és végleges változatban mintha megenyhülne a szerző e megszorított látván, s a csendes rezignáció akkordjaival zárja a darabot. A népdal most szintén keseregve szól Kisréka ajkán: „Engem anyám megátkozott...” (61) –, csak hogy immár nem dal, csupán fájdalmas panasz formájában, amire vigasz sincs, csak belenyugvás. „És mindahányunkat az ég...” – felel rá Bódi, majd a Tamási novellacímét parafrázálva zár. Az ég itt: „...dühöngő magosság.” (62)

Jegyzet

(1) Barkas Erzsébet: *Advent a Hargitán*. Kritika, 1986. 4. sz., 27–28. p.

(2) Sütő András: *Advent a Hargitán. Három játék*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 217. p.

(3) Uo., 218. p.

(4) Uo., 219. p.

(5) Sütő András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Jegyzetek hőmezőn és porban*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 11–13. p.

(6) Procsesz – idéző végzés; tribunal – törvényszék; szpukát – undorító, tisztátalan, moslék. – Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, 18. p.

(7) Sütő András: *Sikasziói fenyőforgácsok*. Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság, Budapest, 1987, 111–114. p.

(8) *Barkas Erzsébet*: i. m.

(9) Sütő András: *Advent a Hargitán*, 225. p.

(10) Uo.

(11) Uo., 227–228. p.

(12) Uo., 229. p.

(13) Uo., 231. p.

- (14) Uo., 233-234. p.
- (15) Uo., 235. p.
- (16) Uo., 236. p.
- (17) Uo., 237. p.
- (18) Uo., 238. p.
- (19) Uo., 246. p.
- (20) Uo., 256. p.
- (21) Uo., 257. p.
- (22) Uo., 258. p.
- (23) Uo., 260. p.
- (24) Uo., 230. p.
- (25) Uo., 226. p.
- (26) Uo., 260. p.
- (27) Uo.
- (28) Uo.
- (29) Uo., 263. p.
- (30) Uo.
- (31) *Sütő András: A lőtt lábú madár nyomában.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990, fűlszöveg.
- (32) Uo., 64. p.
- (33) Uo.
- (34) *Sütő András: Advent a Hargitán, 267. p.*
- (35) Uo., 266. p.
- (36) Uo., 267. p.
- (37) Uo., 268. p.
- (38) Uo.
- (39) Uo., 271. p.
- (40) Uo.
- (41) Uo., 272. p.
- (42) Uo., 274. p.
- (43) Uo.
- (44) Uo., 280. p.
- (45) Uo., 282. p.
- (46) Uo., 283. p.
- (47) *Berkes Erzsébet: i. m.*
- (48) *Sütő András: Advent a Hargitán, 284. p.*
- (49) Uo.
- (50) Uo.
- (51) Uo., 285. p.
- (52) Uo., 286. p.
- (53) Uo., 287. p.
- (54) Uo., 289. p.
- (55) Uo., 288. p.
- (56) Uo., 278. p.
- (57) Uo., 290. p.
- (58) Uo.
- (59) *Sütő András: Advent a Hargitán.* Tiszatáj, 1985. 12. sz., 31. p.
- (60) Uo.
- (61) *Sütő András: Advent a Hargitán (1. a 2. sz. jegyzetet!), 290. p.*
- (62) Uo.